

őrizni a nemzet múltjának mind írásos, mind tárgyi emlékeit.

*Fraknói Vilmos* történetírói pályáját nem volt célunk végigkísérni. (Bővebben lásd *Galamboš Ferenc*: Fraknói Vilmos 1843–1924. *Könyvtáros*, 1977. 10. sz.) Hatalmas és terjedelmes életművet alkotott, s csak csodálni lehet, hogy emellett hivatali teendőit is ilyen aktivitással és ilyen eredményesen látta el. Bár

könyvtárigazgatásának már második évében arról panaszkodott, hogy a „múzeum rabja” lett, mindvégig szerencsésen kapcsolta össze az alkotó tudós és a szakértő könyvtáros kettős szerepét. Személyében a történész találkozott egy nemzet írásos múltját őrző tudományos intézettel, s Fraknói könyvtárigazgatói működése bebizonyította, hogy ez lehet szép, sikeres találkozás.

**Somkuti Gabriella**

## Kunszentmiklóstól Debrecenig és tovább... (X.)

### *A magyar szabadpolc kezdetei*

Egy évet töltöttem a Széchényi Könyvtár olvasószolgálatán 1960-ban. Mint az iskolás-gyerekek, mi is egyenruhát viseltünk: sötétkék köpper-köpenyt. Azért sötétkéket, mert a fehér köpeny egy nap alatt bepiszkolódott volna. A sötétkék is ugyanolyan piszkos lett, de azon nem látszott. Különben is slussz-passz, kéket kaptunk, ötéves „kihordási” időre. De ha valaki korábban megvált a könyvtártól, nem kérték vissza tőle a köpenyt.

A régi Széchényi Könyvtárnak volt egy alapszaga, amely mindent belengett, de különböző téreőrősséggel. Legintenzívebben lehetett észlelni a raktárakban, legenyhébben, de még mindig érezhetően, az igazgatói előszobában.

Mormota módra éltem akkoriban. Nemcsak nekem volt olyan érzésem, hogy ebben az akasztófás világban képtelen vagyok igazi foglalatosságra. Csokonai lett volna a „témám”, de kutatás helyett kutakodással múltam az időt. Az OSZK évkönyvébe megírtam Csokonai csalhatatlan jóvendőléseinek történetét. Az 1840-es évektől terjedtek el ezek a fiktív jóslatok, előbb kézírásban azután ponyvanyomtatványokon. Csokonai több okból is alkalmas volt az ilyen szerepre: mint garabonciás, mint jövő századok szövegadója. A német minta alapján meghonosított évsorok többnyire ezzel kezdődtek:

1811 – nagy pénzváltások fognak lenni,

1814 – a francia megveretik.

Ha Csokonai megjósolta a devalvációt meg

Waterloot, akkor a nevére írt többi jóvendőlések is igaznak kell lennie. Írtak is bele tücskötbogarat. Összekapartam vagy két tucatot ebből a népbolondító iratból, amelynek igazából semmi köze sincs Csokonaihoz.

(Közben azért összehoztam félezer oldalon a Csokonai emlékek című dokumentumgyűjteményt, az új irodalomtörténeti forráskiadványok első kötetét.)

Évekig elpizmoghattam volna itt, de beleszólt a sors. A könyvtár biztonságának megerősítésére azt határozták, hogy este kilenckor a zárás és áramtalanítás szertartásán mindig jelen legyen egy vezető. Nem örültek ennek azok a főnökök sem, akiknek ott, a főépületben volt az irodájuk. De *Sallai István*, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ fősztályvezetőjét végképp nem lelkesítette, hogy át kell mennie a Múzeum utca 3-ból a nagy házba, s ott darvadozni zárásig. Legalább kibeszélgethettük magunkat. De azt is óvatosan kellett művelni. Nagyon ellepték a könyvtárat a fekete igazolványosok, akik buzgón gyűjtötték az anyagot, a kompromittáló szakirodalmat az isten tudja, melyik főbenjáró pör vádpontjainak elhíhetőbbítésére. Ezeknek az uraknak nem kellett beiratkozni a könyvtárba. Övták személyi adataikat, akár valódiak, akár fiktívek voltak. Csak megvillantották a könyvtári ügyelet előtt az igazolványukat és törtettek befelé a katalógusszekrények labirintusába. Raktáros barátaink mindent megtettek, hogy ezeket a

feke te filológusokat összezavarják. Értették a módját, hogyan kell ugyanarról a számról egészen más könyvet kihozni, mint amire vártak.

Ronda évek voltak. Beszélték a könyvtárban, hogy az egyik olvasónkat fölakasztották. Firkált valamit a végé falára, meglesték, elkapták és már vitték is. A gondnokság a bűnmegelőzés eszméjétől ihletve olyan durva, fröcskölt vakolattal vonatta be a végét, amire egyetlen betűt is lehetetlen volt rávésni.

Sorsom akkor fordult nagyot, amikor egy zárás előtti dumáláson ezt kérdezte Sallai: volna-e kedvem átmenni hozzájuk a gyerekkönyvtárak pásztorolására. Bár addig még egyetlen gyerekkönyvtárat nem láttam, rögtön azt feleltem: Volna.

Biztató jelnek vettem, hogy a KMK-t nem csak Könyvtártudományi és Módszertani Központnak lehet olvasni, hanem közveszélyes munkakerülésnek is. Alkotni valamit, közben látszólag a napot lopva – ez kedves a szívemnek.

Nem illendő, hogy én minősítsem húsz évet, amelyeket nem sajnáltam a gyerekkönyvtáraktól. Egyet említek csak: ezekben az években változott meg gyökeresen a gyerekkönyvtárak arculata (imázs, imidzs), s ebben nekem is részem volt.

\*

A Könyvtártudományiban (stb.) hamar megértettem, mire keltek Sallainak (a továbbiakban Pista bácsi).

Az iskolareform, a politechnika, az 5 + 1-es rendszer máris kezdett ingadozni. Hamarosan össze is omlott, sok milliárd forint és még többet érő bizalom elpocsékolása után. Pista bácsi szokása szerint két-három lépéssel előbbre látott, mint mások. Kigondolta az új jelszót: ne a gyárba menjenek tanulni a gyerekek, hanem a könyvtárba. Az üzemben, ha egyáltalán megtűrik őket udvarsöprőnek, csak az apró részletét ismerik meg az egésznek. Az összefüggéseket a könyvek mutatják meg.

Az 1963-ban megjelent módszertani könyv – *A szabadpolcos közművelődési könyvtár bevezetésében* fejtette ki utopisztikus nézeteit.

„Csak néhány év kell és a könyvtárral szemben nem az lesz a legfőbb igény, hogy megszeresse a legújabb szépirodalmat, hanem az, hogy segítse a különböző fokon tanuló fiatalokat és felnőtteket az irodalomban való bűvárkodásban, az önképzőknek tanácsot adjon, szolgáltatson adatokat a sajtó munkatársainak,



segítse a népművelőket, lássa el tanáccsal, szakkönyvekkel a szakmunkásokat, mégpedig a legkényelmesebb formában, mintha saját könyvtárukat használnák.”

Pista bácsi szabadpolcosító szándékainak erős ellenzéke támadt. A konzervatívok fő ideológusa – nevezzük Citerás Rózsikának – nem női zenekart vezetett, mint tőlem kapott neve után gondolnák, hanem egy országos könyvtáros iskolát parancsnokolt valahol Budapest periferiáján. (*Fodor András* is megemlékezett róla naplójának második kötetében.)

Rózsikáról első látásra az jutott eszembe, hogy gimnáziumi történelemkönyvünk így mutatta be VII. Gergely pápát: „Kicsi, sovány, sápadt, csúnya ember volt.”

„Egy tapodtat sem előre” – ez volt kimondatlan jelszava az ő vezette csoportosulásnak. Változatosan küzdöttek. Nyílt vitában nem sok reményük lehetett a nyeresre. Ilyen érveket vonultattak fel: 1. A szabadpolc angolszász, tehát burzsu találmány. 2. A szabadpolc költséges. Új bútortatot kell csináltatni, drága szakkönyveket venni, hogy azután kirakják ebek harmincadjára. A zárt polc a szocialista mértékletesség jelképe, a szabadpolc a tőlünk

idegen prédálásé. 3. Nem szabad bebocsátani az olvasókat a könyvtárakba. (Jellemző, hogy az ő fogalomvilágában így szerepelt a szabadpolc. A védekezés pedig a mételey ellen: „Hücski, olvasó, a raktárból.”)

Negyedik pont helyett átváltok párbeszédés formára.

– De hát miért tiltuk el az olvasókat a könyvespolcoktól?

– Mert káros művekre bukkanhatnak.

– Káros? Hiszen azokat már régesrég összezedték és zúzdásították. Hogy új káros könyv nem jelenhet meg, azt az Állami Könyvhivatal szavatolja. Ezek mind erős biztosítékok a káros irodalom ellen. Egyetlen egy esetben kívántatik fokozott éberség: ha valakiről, akit mind eddig jó elvtársként ismertünk, kiderül egy szép napon, hogy rossz elvtárs, nem méltó arra a tiszteletre, megbecsülésre, amit eddig élvezett. Hogy ilyen (ritka) esetben milyen éberség, de egyúttal milyen rugalmasság szükséges, arra a Balsája Szovjetszkája Enciklopédia szerkesztőbizottsága mutatott példát a minap. Amikor egyik napról a másikra elévült az a tekintélyes terjedelmű tanulmány, amely Beri-

ja érdemdús pályafutását taglalta, nem késlekedett a szerkesztőbizottság; felszólította az Enciklopédia minden előfizetőjét, hogy a Berija címszó alatt található szöveget vágja ki, semmisítse meg és helyébe ragassza be a Bering-tengernek az eddiginél sokkal tüzetesebb ismertetését, amelyet el is küldtek a tisztelt előfizetőknek.

Rózsikáék a könyvtáros nevelőmunkáját félétték a szabadpolcától. Persze ez a könyvtárosi nevelés fikció. Akik ezt hirdették, azoknak a nevelő tevékenysége odáig szűkült és süllyedt végül:

– Ugyan vigyen már a két szerelmes regény mellé harmadiknak egy szovjet háborúsát!

Olyant is hallottunk, hogy közelharcot vívott a könyvtáros és az olvasó. Mennél erélyesebben próbálta elvenni az olvasótól a szerinte nem neki való könyvet, annál elszántabban szorította az magához a kincset, amit talált.

Mikor a megyékben már sorra rendeztek be szabadpolcos könyvtárakat, Budapesten megnyitottak egy-két *csakazértsem* fiókkönyvtárat. Hatalmas új könyvtár volt az egyik. A belépő látogatót komor katafalk állítja meg. A robusztus bútordarab belső oldalán helyezték el a kölcsönzési apparátust, de maradt még benne hely a cserecipőnek, egy törtszárnyú esernyőnek, s egyéb kacatoknak. Sem a könyvtáros ki nem jöhetett, sem az olvasó nem mehetett a katafalkon túlra. A központi bútordarabtól balra és jobbra könyvekkel megrakott polcok.

Szabadpolcok? Nem. Beüvegezett polcok. De nem a szokásos teljes üvegajtókkal. Minden könyvsort két üvegcsík vagy -szalag takar; a kettő közt négy centiméteres nyílást hagyva. Ott túl az üvegrácson sorakoztak a könyvek. Kivenni a könyvet csak belülről lehetett. Ha az olvasó talált a könyvek közt neki valót, benyúlt a mutatóujjával és megbökte. A könyvtáros figyelte a megmoccanásokat a kissé szemrontó, szédítő üvegkalkában, s amelyik könyvet belökték, azt továbbadta a kölcsönzési – majd' azt irtam: Abteilungnak. Az a sejtésem, hogy ezt az elmés szerkezetet Keletnémethonban találták ki, mi csak eltanultuk és a bökődös nevet adtuk neki. Az is olyan németgyanús benne, hogy csöndesen, feltűnés nélkül terelgetik ezzel a berendezéssel a választást. (A bökődöt maga B. R. elvtárs találta ki. Lásd *Könyvtáros*, 1953/8–9. sz. – a szerk.) A közönséges könyvállványnak is azok a polcai *élnék*, amelyek nincsenek alacsonyabban az átlagos derékmagasságnál, s fölfelé nem kell nagyot nyújtóznia annak, aki el akarja érni. Ezt az





„élő” sávot rakták meg azokkal a könyvekkel, amelyeknek kölcsönözteséért dicséret, sőt pénzjutalom is járt. Zsurnaliszta fordulattal élve: ezeket állították reflektorfénybe. Könyvtárosi fogalmazásban ez volt a reménytelen inkurancia.

Ünnepe volt a fővárosi könyvtárnak (vulgo: a Szabó Ervinnek) mikor új gyerekkönyvtárat avattak. A Liszt Ferenc téri gyerekkönyvtár csakugyan elismerést érdemelt: *Virág Csaba* tervezte, *Kepes Ágnes* rendezte be 140 vagy még több négyzetméteren. Néhány évvel később ugyanolyan büszke ünnepélyességgel avattak még újabb gyerekkönyvtárat, amelyet 37 négyzetméteres üzlethelyiségben rendeztek be. Ilyen ajánlatot nem szabad elfogadni – mondtam. Ne legyünk maximalisták! – hangzott az obligát letorkolás, amelyet *Révai József* alkalmazott a kultúra minden ágazatára, ahol valami szépet, jót, újat próbáltak kezdeni.

Ebben a minimalista gyerekkönyvtárban a szótárak egy fölmagasított állvány legtetőjén szunnyadoztak, közvetlenül a mennyezet alatt.

– Miért olyan magasan?

– Nem keresik – mondta a bánatos könyvtároska. Olyan volt ez a válasz, mint a Verseny utcai csomagvámoló. Ha egyszer rábélyegzik: **NEM KERESTE** – soha nem kapja meg a címzett, hacsak isteni sugallattól vezetettve nem megy be a Verseny utcába, hogy kiverje a balhét.

\*

Mekkorák legyenek a könyvtárak? Ezt sokat

vitatták. A mi maximalista szívünk nagy gyerekkönyvtárakat szeretett volna látni: 100–140 négyzetmétereseket. De szerencsétlenségünkre beütött a panel-láz, s vele a szabványosítás. Országosan kihirdették, hogy ezután A LA-KÁS alapterülete sem több, sem kevesebb, pontosan 52 négyzetméter.

– Szabad kér...

– Nem kérdezhet semmit. A döntés megszületett.

Az építésügyi minisztérium hajlandónak látszott, hogy helyet szorítson a blokkokban a kultúrának.

– Könyvtár? Helyes, legyen könyvtár. Minden tízezredik panellakásba könyvtárat telepíthetnek. 52 négyzetméter, távfűtéssel, ülőfürdőkáddal, konyhával, tapétával, padlószőnyeggel és csótánnal.

– Nem szabad elfogadni.

– El kell fogadni. Ne legyünk maximalisták.

– És ha két lakást kérünk egymás mellett, két konyhával, két ülőkáddal? Majd mi egybeépítjük.

– Szó sem lehet róla. Nem fér a normába.

Nem láttam jártomban-keltemben egyetlen 52 négyzetméteres panelkönyvtárat sem. Ha jól figyeltem meg, ez a koncepció megbukott. A panellel együtt.

\*

De a legnagyobbat mi buktuk Pista bácsival. Elképzelem, hogy az elíziumi mezőkön sétálgatva Gézával, a Sallai-Sebestyén második személyével, mind a ketten a tragikai vétségü-

ket emlegetik föl. Gézának az hasogat a szívébe mindörökkéiglen, hogy elfogadta a királyi várat nemzeti könyvtárnak. Pista bácsit pedig az búsítja, hogy a pedagógiai nagyágyú, a *Ne magolj!*, amit olyan jól megtömködtek, elsült ugyan, de visszafelé.

Másik metafórával szólva, mire a véres kard megjárta az országot, s jött visszafelé, már nem az volt ráírva: NE MAGOLJ, GONDOLKODJ, hanem: LE A KÖNYVNÉLKÜLVEL. A másik oldalára pedig: NEM TANULUNK VERSET.

– Pedig elhíheted, Géza, hogy erre nagyon

vigyáztam. Emelt hangon mondtam minden előadásomon, hogy a szövegtanulásnak van egy fajtája, ami nemcsak jogos, hanem kötelező. A verstanulás. Verstanulásból sohasem elég. Éreztem én már akkor is, hogy a közönység másfelé húz, de hogy ennyire kiforgatnak egész valómból – nem gondoltam volna. Tudod, mi a kultúra? Oligofrén vezérlésű, iszonyatos szervezet, amelyet szívének vérével táplálunk, de veszünkre, mert szívének vérét gyilkos, maró folyadékká alakítja, s vihogva az arcunkba köpi. (*Folytatjuk*)

**Vargha Balázs**

*Perszonália*

## „Kiemelkedő teljesítményért” kitüntetés 1991.



A kiemelkedő teljesítményért járó kitüntetéssel (átadásának időpontja: 1991. április 26.) az egyesületnek azt a tagját jutalmazták, aki a szakma és a taggyűlés munkáját jelentősen és maradandóan segíti. Elsősorban a helyi tevékenységet és a példamutató magatartást veszik figyelembe. A kitüntetést ebben az esztendőben *Trombitás Ildikó* kapta.

Ildikó államunk kiváló könyvtárigazgatójaként hívta fel magára a figyelmet. Itt, a Research Triangle Parkban működő Burroughs Wellcome-ban ő építette fel Észak-Carolina egyik legnagyobb, legmodernebb és legrango-

sabb szakkönyvtárát, sőt minden túlzás nélkül elmondhatjuk: a világ egyik legjelentősebb gyógyszerészeti szakkönyvtárát.

Amióta 1970-ben elfoglalta munkahelyét, Ildikó irányította az építkezéssel, majd a nagy könyvtár fenntartásával járó munkálatokat. A hetvenes években Ildikó Műszaki Információs Központja a Research Triangle Park valószínű látványossága volt. A nyolcvanas évek során számos más, itt létrejött nagykönyvtár mintaképének tekintette. Ildikó – elsősorban kiváló munkatársak alkalmazásával – azóta is példát mutat mindannyiunknak arra, miképpen teheti szakkönyvtárát egy könyvtáros az anyaintézmény szerves részévé.

Ildikó sokféleképpen szolgálta a szakkönyvtárügyet. Több bizottságban elnökölt, 1977–1978-ban a Szakkönyvtárak Szövetsége Észak-Carolinai Egyesületének elnöke, 1978 és 1981 között a Gyógyszertudományi Szakosztály titkára, megbízott elnöke, majd elnöke volt. Közreműködött az 1978. évi, első Kormányzói Könyvtári Konferencia előkészítésében, és épp mostanában járt le hároméves tagsága a Gyógyszergyárosok Egyesülete Információmenedzsment-Szekciója Irányító Bizottságában.

Az Észak-Carolinai Szakkönyvtárak Szövetségében végzett munkásságának legjava arra az időszakra esett, amikor, a hetvenes évek